

**Yevropa Ittifoqi global atrof-muhitni muhofaza qilish dasturlari,
yondashuvlari va hamkorligi****Turg'unboyev Abrorjon Karimjon o'g'li**Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq
va inson huquqlari magistratura bosqichi talabasi

Annotatsiya: Bugungi kunda Yevropa Ittifoqi siyosati, huquqiy vakolatlar, ko'plab davlatlar orasidagi chuqur integratsiya va ekologik jihatdan yanada tozaroq rivojlanishi ahamiyatli jihatlarga ega. Ittifoq subyektlari atrof-muhit tashvishlarini va xalqaro bozorlar uchun teng raqobat muhitini yaratish iqtisodiy manfaatlarining birlashishi asosida Yevropa standartlarini globalashtirishga harakat qilishi, atrof-muhit siyosati maqsadlariga erishishning omillari va amalga oshirishning bir qator yaxshi dastur yo'nalishlari, ekologik jihatdan barqaror iqtisodiyotni yaratish, shartnomalari va hamkorligi masalari ushbu maqolada o'rganildi.

Kalit so'zlar: Yevropa Ittifoqi, ifloslantiruvchi to'laydi tamoyili, oldini olish tamoyili, ehtiyotkorlik tamoyili, Ittifoq Komissiyasi va harakatlar dasturi.

Kirish. Yevropa Ittifoqi iqlim o'zgarishi, zararli kimyoviy moddalar va chiqindilar, simob kamaytirilishi, havo va dengiz ifloslanishi, biologik xilma-xillik muhofazasi kabi sohalarda xalqaro rahbarlikni namoyish etadi. U 55 dan ortiq ko'p tomonlama atrof-muhit shartnomalariga a'zo bo'lib, muhim kun tartibini belgilash rollarini bajaradi. Shuningdek, ilmiy va texnik baholashlar uchun moliyaviy va inson resurslarini investitsiya qilib, targ'ibot va tushuntirish seminarlarini qo'llab-quvvatlash, amaldorlik qobiliyatlarini oshirish orqali siyosat shakllantirishga hissa qo'shadi.

Yevropa Ittifoqi subyektlari atrof-muhit tashvishlarini va Yevropa firmalarini xalqaro bozorlar uchun teng raqobat muhitini yaratish iqtisodiy manfaatlarining birlashishi

asosida Yevropa standartlarini globalashtirishga harakat qiladilar. Yevropa Ittifoqi shuningdek, o'z nisbatan yuqori darajadagi atrof-muhit reglamlari orqali yagona bozorga kirish uchun chet el mamlakatlar va kompaniyalari uchun standartlarni belgilaydigan bozor mexanizmlari, shuningdek Yevropa Ittifoqi organlari, a'zo davlatlar, biznes guruhlari va advokatlik tashkilotlari tomonidan siyosat yoyish harakatlari orqali standartlarni eksport qiladi.

Ittifoq Komissiya integratsiyani rag'batlantirish va a'zo davlatlardagi standartlarni uyg'unlashtirish uchun yaratilgan bo'lib, yangi qonunchilik takliflarini taqdim etish yagona huquqiga ega ekanligini hisobga oladigan bo'lsak, barcha yangi siyosat takliflari mazkur organdan chiqadi. Shuningdek, siyosat takliflarini ishlab chiqish jarayonida tashqi guruhlarining keng ishtirokini ham o'z ichiga oladi. A'zo davlatlar Atrof-muhit kengashi orqali oddiy ko'pchilik bilan Komissiyadan muayyan Yevropa Ittifoqi maqsadini qo'llab-quvvatlash uchun siyosat o'zgarishiga ehtiyoj borligini tekshirishni so'ray oladi. Parlamentda ko'pchilik deputatlar ham Komissiyani ma'lum muammoni ko'rib chiqishini talab qilishadi. Yevropa Ittifoqining 2014-yildagi kishi boshiga CO₂ chiqindilari soni eng rivojlangan mamlakatlarga nisbatan ancha past bo'ldi - AQSh darajasidan yarmidan kam va Xitoyniki bilan deyarli bir xil. Ko'p sohalar bo'yicha, MDH va jahondagi boshqa mamlakatlar atrof-muhit siyosati g'oyalari va yo'llanmalari uchun Yevropa Ittifoqiga murojaat qiladi. Savdo kabi Yevropa Ittifoqining eksklyuziv salohiyatiga ega bo'lgan xalqaro siyosat masalalarida, Komissiya yagona muzokara va shartnomalarni ratifikatsiya qiluvchi tomon hisoblanadi. Aralash kelishuvlar kategoriyasidagi atrof-muhit bo'yicha bitimlar bo'yicha Yevropa Ittifoqi va a'zo davlat rasmiylarinng ikki tomon birga muzokaralar olib boradi. Komissiya xodimlari Ittifoqning mavjud qonunchiligiga asosan faoliyat olib boradigan masalalarni mustaqil, boshqa bo'lgan masalalar bo'yicha esa a'zo davlat vakillari muzokaralarni olib boradi. Aralash bitimlar Yevropa Ittifoqi va har bir a'zo davlat tomonidan alohida ratifikatsiya qilinishi lozim.

Shartnomalar va harakatlar dasturi tahlili. Yevropa Ittifoqi ekologiya siyosatining rivojlanish jarayoni uch bosqichdan iborat: 1957-yilda Yevropa Iqtisodiy Ittifoqi (hozirgi YI) tashkil etilishidan 1973-yilda atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha birinchi Harakat

Dasturini taklif etishgacha, 1973-yildan 1987-yildagi Yagona Yevropa Aktiga qadar va 1993-yildagi Maastrixt Shartnomadan bugunga qadar.

1957-yilda Rimda imzolangan Yevropa Iqtisodiy Hamjamiyatini tashkil etish to'g'risidagi Shartnoma ekologik masalalar bo'yicha aniq vakolatlarni bermagan, bu vakolatlar faqat 1986-yilda Yagona Yevropa Akti¹ bilan kiritilgan. Biroq, bunday maxsus vakolatlar bo'lmasa ham, Hamjamiyat tashqi yo'nalishga ega bo'lgan ekologik siyosatni ishlab chiqa boshladi, bu siyosat o'zining huquqiy asosini Shartnomaning 100 va 235-moddalarida topdi. Ekologik siyosatni ishlab chiqish zarurati Shartnoma² ning 2-moddasiga ko'ra YIHning vazifasi Hamjamiyat bo'ylab iqtisodiy faoliyatning uyg'un rivojlanishini, uzluksiz va muvozanatli kengayishini, turmush darajasining tezkor o'sishini rag'batlantirish ekanligi bilan asoslangan.

1972-yilda bo'lib o'tgan Parij Konvensiyasi va BMTning Stokgolmdagi atrof-muhit bo'yicha birinchi Konferensiyasidan so'ng, hamda o'sish chegaralari to'g'risida ortib borayotgan jamoatchilik va ilmiy xavotirlar bilan, Komissiya Hamjamiyat siyosatini boshlashda faol bo'ldi. 1972-yilda Yevropa Kengashining Hamjamiyat ekologik siyosatini ishlab chiqish majburiyatlari asosida 1973-yil noyabrda birinchi Ekologik Harakat Dasturi³ qabul qilindi. Unda bugungi barqaror rivojlanish g'oyalarining ko'p elementlari mavjud bo'lib, ekologik siyosatga rivojlanish uchun mustahkam siyosiy va intellektual platforma berdi. 1973-1976-yillar davriga mo'ljallangan bu dastur allaqachon iqtisodiy rivojlanish, farovonlik va atrof-muhitni muhofaza qilish o'zaro bog'liq ekanligini ta'kidlagan, iqtisodiy o'sish o'z-o'zidan maqsad emas, balki ijtimoiy rivojlanishning ekologik jihatdan barqaror va adolatli shaklini ta'minlash vositasi ekanligini ta'kidlagan. Boshqacha aytganda, "uning birinchi maqsadi yashash sharoitlaridagi tafovutlarni kamaytirish imkoniyatini yaratish bo'lishi kerak. U barcha ijtimoiy hamkorlarning ishtirokida amalga oshirilishi kerak. U hayot sifati va yashash standartlarining yaxshilanishiga olib kelishi kerak. Yevropaning dahosiga mos ravishda, nomoddiy

¹ The Single European Act amending the Treaty establishing the EEC (1986) - Annex 53

² The Treaty of Rome establishing the European Economic Community (1957)

³ EUR-Lex - 41973X1220 - EN - EUR-Lex

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41973X1220>

qadriyatlarga va atrof-muhitni muhofaza qilishga alohida e'tibor qaratiladi, shunda taraqqiyot haqiqatan ham insoniyat xizmatiga qo'yilishi mumkin". Bu dastur shuningdek, Hamjamiyatning ekologik siyosatining asosiy tamoyillari sifatida "ifloslantiruvchi to'laydi", oldini olish harakatlari va ekologik zararni manbada oldindan tuzatish tamoyillarini tan oldi. Undan keyin tabiiy resurslarni (havo, suv) muhofaza qilish, shovqin chiqarish yoki chiqindilarni boshqarish bilan bog'liq bir qator Direktivalar qabul qilindi.

Oldini olish harakati tamoyili tez orada Hamjamiyatning atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi konseptual tizimining bir qismiga aylandi. Xususan, oldini olish tamoyili, Ikkinchi Atrof-muhit Harakat Dasturida aniqlanishidan oldin, birinchi Atrof-muhit Harakat Dasturida allaqachon shakllantirilgan edi. Birinchi Seveso Direktiva 82/501/EC⁴, hatto Shartnomaga kiritilishidan oldin ham, maxsus ravishda oldini olish tamoyilini eslatib o'tadi. Oldini olish tamoyili ushbu Direktivaning 1-moddasida aniq tan olingan bo'lib, uning asosiy maqsadi "muayyan sanoat faoliyati natijasida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muhim hodisalarning oldini olish, shuningdek, ularning inson va atrof-muhit uchun oqibatlarini cheklash" edi. Yagona Yevropa Akti bilan oldini olish tamoyili ittifoq Shartnomasining bir qismiga aylandi va keyinchalik ehtiyotkorlik tamoyilining kiritilishi bilan yanada mustahkamlandi. Ushbu tamoyil atrof-muhitga har qanday salbiy ta'sirning oldini olishga qaratilgan har qanday chora yoki harakatda qo'llanilishi mumkin. Bu Seveso Direktivasi holatida bo'lgani kabi, ma'lum bir qurilmaning atrof-muhit va inson salomatligiga etkazishi mumkin bo'lgan xavflarni oldindan baholash uchun mo'ljallangan choralar bo'lishi mumkin. 2004/35 EC⁵ Direktivaning 5-moddasida aytilganidek, "atrof-muhitga zarar hali yuz bermagan, lekin bunday zarar yetkazish xavfi mavjud bo'lsa, operator kechiktirmasdan zarur profilaktika choralarini ko'rishi shart". Biroq, Hamjamiyat qonunchiligi sanksiyalarning ogohlantiruvchi va shu tariqa profilaktik ta'sirini ham tan oladi. Xususan, fuqarolik javobgarligi xulq-atvor standartlarini o'rnatish vositasi va shu sababli atrof-muhitga zarar yetkazishni boshqarishda profilaktik vosita sifatida tushuniladi

⁴ Council Directive 96/82/EC on the control of major-accident hazards involving dangerous substances (Seveso Directive) – Annex 66

⁵ Directive 2004/35/CE on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage – Annex 67

Atrof-muhitga yetkazilgan zararning oldini olish va bartaraf etish xarajatlari ifloslantiruvchi tomonidan qoplanishi kerakligini hisobga olgan holda, Hamjamiyat qonunchiligida belgilangan oldini olish tamoyili atrof-muhit sohasidagi Hamjamiyat siyosatini tavsiflovchi boshqa uch tamoyilning birgalikda qo'llanilishining asosli vositasi bo'lib ko'rinadi.

Ifloslantiruvchi to'lovchi tamoyili asta-sekin Yevropa Ittifoqi atrof-muhit siyosatining ustunlaridan biri sifatida tan olindi. Tamoyilni qo'llash tartibi 1975-yil Hamjamiyat Tavsiyasida⁶ belgilangan bo'lib, unda xarajatlarni taqsimlash va atrof-muhit masalalari bo'yicha davlat hokimiyati organlari tomonidan ko'riladigan choralar ko'rsatilgan. Yevropa Ittifoqi Shartnomasining 174-moddasi⁷ ga (ikkinchi band) muvofiq, Hamjamiyatning atrof-muhit sohasidagi siyosati "ehtiyotkorlik tamoyili va oldini olish choralari ko'rilishi kerakligi, atrof-muhitga zarar etkazilishi birinchi navbatda manbasida bartaraf etilishi va ifloslantiruvchi to'lashi kerakligi tamoyillariga asoslanishi kerak".

Ehtiyotkorlik tamoyili 1993-yilda Maastricht shartnomasi⁸ bilan kiritilgan bo'lib, xalqaro kontekstda o'z asosini topgan. Xususan, 1992- yilda BMTning Atrof-muhit va rivojlanish bo'yicha konferentsiyasida imzolangan Rio Deklaratsiyasining 15-moddasi⁹ da "jiddiy yoki qaytarilmas zarar xavfi mavjud bo'lgan hollarda, to'liq ilmiy aniqlikning etishmasligi atrof-muhitning yomonlashuvining oldini olish uchun iqtisodiy jihatdan samarali choralarni kechiktirish uchun sabab sifatida ishlatilmasligi kerak" deb

⁶ Directive 2004/35/CE on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage – Annex 67

⁷ Consolidated versions of the Treaty on European Union and of the Treaty establishing the European Community – Annex 64. Article 174 states “Community policy on the environment shall aim at a high level of protection taking into account the diversity of situations in the various regions of the Community. It shall be based on the precautionary principle and on the principles that preventive action should be taken, that environmental damage should as a priority be rectified at source and that the polluter should pay”. The polluter pays-principle is set out in the Treaty on the Functioning of the European Union (Article 191(2) TFEU).

⁸ The Treaty of Maastricht on European Union or TEU (1993).

⁹ The Declaration on Environmental and Development (Rio De Janeiro, 1992), Principle 15: “In order to protect the environment, the precautionary approach shall be widely applied by States according to their capabilities. Where there are threats of serious or irreversible damage, lack of full scientific certainty shall not be used as a reason for postponing cost-effective measures to prevent environmental degradation” – Annex 9

ta'kidlangan. Ushbu tamoyilning mazmuni keyinchalik boshqa Hamjamiyat hujjatlarida, xususan, 2000-yilda Komissiyaning ehtiyotkorlik tamoyili to'g'risidagi Kommunikatsiyasida aniqroq belgilangan. Ushbu Kommunikatsiya ehtiyotkorlik tamoyili xavfni tahlil qilish va boshqarishda baholash elementi hisoblanishini ta'kidlaydi, bu asosan ilmiy ma'lumotlar yetarli bo'lmagan, yakuniy xulosaga kelmagan yoki noaniq bo'lgan hollarda va dastlabki ilmiy baholash atrof-muhit, inson, hayvon yoki o'simlik salomatligiga potentsial zararli ta'sirlar Yevropa Ittifoqi tomonidan tanlangan yuqori himoya darajasi bilan bog'liq bo'lishi mumkinligini o'ylashga asosli sabablar borligini ko'rsatadigan hollarda qo'llaniladi

Xulosa. Yevropa Yevropa Ittifoqi fuqarolari dunyodagi eng yuqori ekologik standartlardan bahramand bo'lishadi. Yevropa Ittifoqi va milliy hukumatlar 2020- yilgacha Yevropaning atrof-muhit siyosatiga rahbarlik qilish bo'yicha aniq vazifalarni qo'yдилar va 2050-yilgacha qayerda bo'lish kerakligi haqidagi tasavvurni maxsus tadqiqot dasturlari, qonunchilik va moliyalashtirish ko'magida qo'yдилar: Yevropa Ittifoqining tabiiy kapitalini himoya qilish, saqlash va yaxshilash; Yevropa Ittifoqini resurslardan tejamkor, yashil va raqobatbardosh past uglerodli iqtisodiyotga aylantirish; Yevropa Ittifoqi fuqarolarini atrof-muhit bilan bog'liq bosim va sog'liq va farovonlik uchun xavflardan himoya qilish; Yevropa Ittifoqining ekologik ustuvorliklari Yevropa Ittifoqining yo'qolib borayotgan turlari va tabiiy hududlarini himoya qilish, xavfsiz ichimlik va cho'milish suvi havo sifatini yaxshilash va chiqindilarni boshqarish va zararli kimyoviy moddalar ta'sirini kamaytirish bo'yicha ko'plab jabhalarda ishlar davom etmoqda. Yevropa Ittifoqining ekologik muammolari bo'yicha statistik ma'lumotlar Atrof-muhitni muhofaza qilish va innovatsiyalar yangi biznes va bandlik imkoniyatlarini yaratishga yordam beradi, bu esa kelgusida investitsiyalarni rag'batlantiradi. 2030-yilga qadar shamol va quyosh energiyasidan foydalanishni to'liq moliyalashtirish orqali gaz va neftdan foydalanishni qisqartirishni ko'zlab bormoqda, deb ta'kidlaydi- H.To'xtashev o'z o'quv qo'llanmasida. Yashil o'sish Yevropaning iqtisodiy o'sishi ekologik jihatdan barqaror bo'lishini ta'minlash uchun Yevropa Ittifoqi siyosatining markazidir. Yevropa Ittifoqi ham global darajada barqaror rivojlanishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. To'xtashev.H.I.,Ekologiya huquqi: o'quv qo'llanma.-Toshkent:TDYU, 2024, -320b.
2. The Single European Act amending the Treaty establishing the EEC (1986).
3. The Treaty of Rome establishing the European Economic Community (1957).
4. Council Directive 96/82/EC on the control of major-accident hazards involving dangerous substances (Seveso Directive)
5. Directive 2004/35/CE on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage.
6. Council Recommendation of 3 March 1975 regarding cost allocation and action by public Authorities on environment matters.
7. The Treaty of Maastricht on European Union or TEU (1993)
8. The Declaration on Environmental and Development (Rio De Janeiro, 1992).
9. Environment - European Commission https://environment.ec.europa.eu/index_en
10. EUR-Lex - 41973X1220 - EN - EUR-Lex. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A41973X1220>